

je zatíženo hypotékami ve švýcarských francích. Mzdy přitom pobírají ve stále slabších foritech, takže najednou splácení činí až o 50 % více. V horším případě se lidé s hypotékami ocitli mezi nezaměstnanými, kterých rapidně přibývá (podle evropské metodiky aktuálně 8,6 %). Kapitoulou pro sebe je pak hospodaření státu. Zemi sice nehrozí krach zdravotnictví či penzijního systému, přesto však maďarská politická scéna vyniká svou neschopností provádět prakticky od roku 1998 jakékoli základní reformy veřejných financí. Podle nedávného žebříčku, hodnotícího reformní úsilí jednotlivých unijních zemí, patří Maďarsko k nehorším zemím (Maďarsko obsadilo 22. příčku, Češi naopak povyskočili na 9. místo). Maďarsko trpí nízkou ekonomickou aktivitou obyvatelstva, nepříznivým demografickým trendem či velmi nevýkonným školstvím. Dále Maďarsko vystupuje z řady vysokou daňovou zátěží (z hrubé mzdy odvádějí Maďaři 54 %, Češi 43 %), která se promítá ve velmi neefektivním vybírání daní.

Z článku „Krise po maďarsku“ Václava Bakovského. Uveřejněn v týdeníku Respekt dne 20. 3. 2009.

2 HRUBÝ DOMÁCÍ PRODUKT

2.1 Nepřečunujeme ani nepodceňujeme HDP a alternativní ukazatele k HDP

Z hlediska zjišťování výše HDP, respektive jeho tempa růstu, je třeba mít na paměti, že HDP není přesné měření, ale zjišťován pomocí statistických odhadů, tudíž se nejedná o přesný ukazatel. Dále platí, že do HDP se nepočítají některé ekonomické aktivity – např. šedá a černá ekonomika, HDP špatně odráží vliv pozitivních a negativních externalit apod. Z tohoto pohledu se HDP může jevit jako problematický ukazatel. V níže uvedených rámečcích je tento názor akcentován.

V první řadě je třeba si uvědomit, že HDP stejně jako většina statistických ukazatelů není měření, ale odhadován, přičemž tento odhad je založen na řadě výběrových zjištění, dopočtů, použití bilančních technik. „Jakkoliv název „národní účetnictví“ může evokovat představu o jakémsi mechanickém sčítání údajů z kompletní sestavy účtenek, opak je pravdou – výběry, odhady a dopočty, které jsou základním nástrojem sestavování národních účtů, nutně generují řadu chyb.

Z článku „Problémy měření HDP“ předsedy Českého statistického úřadu Jana Fischera¹¹, který byl uveřejněn ve sborníku textů „Měříme správně HDP?“ v roce 2005.

Údaje o výkonu české ekonomiky budou muset statistici přepočítat. Kvůli požadavkům Evropské unie (EU) se změní metodika výpočtu. HDP ČR proto stoupne opticky z dosud uvedených 60 na 65 procent průměru zemí Unie. ČR tak bude muset po vstupu do EU v květnu příštího roku odvádět do evropského rozpočtu více peněz, než kolik se čekalo od člena o pět procent chudšího. Změna čísel je vyvolána tím, že se do produktu země budou nově započítávat například výnosy, za kolik by majitelé domů a bytů mohli pronajmout své nemovitosti, a rovněž i hodnota silnic a dálnic. Nafouknutím HDP se sníží úroveň schodku veřejných financí, která se poměruje k této veličině. Optické snížení poměru schodků k HDP může vyvolat úvahy o tom, jestli vláda musí šetřit. Vláda při propočtech vycházela ze starých čísel a chtěla do tří let snížit schodky na čtyři procenta HDP, což nyní půjde snáze.

¹¹ V letech 2009–2010 předsedy vlády ČR.

Z článku „Změna metodiky výpočtu HDP zvedne výkon české ekonomiky“, uveřejněného na www.kurzy.cz dne 9. 7. 2003.

HDP nehodnotí kvalitu dětské zdravotní péče, rovněž nevyhodnotí o kvalitě jejich vzdělání, nebo jak děti tráví volný čas. Neobsahuje krásu naší poezie, sílu manželských svazků, inteligenci politických diskusí ani bezúhonnost našich státních úředníků. Neměří odvahy, moudrost ani vlastenectví. Neměří nic z toho, co činí náš život hlubokým a krásným.

Z projevu Roberta Kennedyho¹² dne 18. 3. 1968.

Hrubý domácí produkt (HDP) patří mezi přeceňované statistické ukazatele, uvedl v rozhovoru pro agenturu Mediafax vedoucí oddělení finančních účtů Českého statistického úřadu Václav Rybáček. Jako ukazatel blahobytu či užitečnosti je nepoužitelný a v reflektování hospodářského cyklu má nedostatky. „Je třeba se v prvé řadě podívat, jak vlastně HDP vzniklo. Jednalo se o ukazatel zdanitelného objemu ekonomiky, který sloužil především pro válečné řízení hospodářství“, vysvětluje Rybáček. „Jako ukazatel blahobytu či celkové užitečnosti už HDP naprosto nelze použít. Pokud si třeba koupíte potraviny a doma si z nich uvaříte, tak to pro vás jednoznačně užitečné je, ale HDP tuto vaši aktivitu ponechává bez povšimnutí,“ řekl Rybáček. „Pokud ovšem nemáte služku, které platíte. Proto se říká starý statistický vtip, že lord snížil HDP tím, že si vzal svoji služku,“ dodal.

Z článku „K nejvíce přeceňovaným statistickým údajům patří HDP“, uveřejněného 27. 12. 2010 na www.epravo.cz.

HDP by vzhledem k výše uvedenému neměl být přeceňován a neměl by být chápán jako jediný ukazatel, na základě kterého se díváme na určité území (zemi). Na druhou stranu platí, že přes všechny nedostatky, které jsou s HDP spojeny, nemáme lepší ukazatel. Pro většinu zemí potom existuje korelace mezi výší HDP na obyvatele a dalšími ukazateli – kvalitou sociálního zabezpečení, zdravotní péče, fungováním soudní soustavy, veřejné moci, policie apod. Jednoznačně zde platí, že např. na kvalitní demokratické procedury země potřebuje dostatek statků, tedy vysoký HDP na obyvatele.

Vzhledem k nedostatkům, které jsou se zjišťováním HDP spojeny, se objevují pokusy vytvořit jiný ukazatel, který by v sobě zahrnoval např. pozitivní a negativní externalitu a další faktory. Jak chápeme logiku těchto pokusů, domníváme se, že jsou méně reprezentativní než HDP, a to právě proto, že dané faktory nemají společný základ a nelze je tedy agregovat. Pokud vytváříme nějaký ukazatel pomocí bodů, vždy

¹² Robert Kennedy (1925–1968) americký politik, v letech 1961–1964 ministr spravedlnosti USA, v letech 1964–1968 senátor USA. Bratr prezidenta Johna Kennedyho. Stejně jako jeho bratr byl i Robert Kennedy zavražděn.

záleží, jakým způsobem ohodnotíme jednotlivé faktory, jakou jim přidáme váhu. Rovněž samozřejmě záleží na tom, které faktory zahrneme a které nikoliv. To vše vypovídá schopnost jednotlivých ukazatelů diskredituje. V následujících textech seznámíme čtenáře s některými alternativními ukazateli HDP, respektive s přístupy, čím lze HDP alterovat. Tyto texty rovněž poukazují na slabá místa daných přístupů.

První návrhy sociálně-ekonomicko-environmentálních indikátorů se začaly objevovat již před více než 40 lety v USA (například v roce 1950 hnutí za rozšířené indikátory společenského růstu v USA, Kanadě a Evropě). Značné množství úsilí mnohých proudů a výzkumů bylo také věnováno úpravám systémů národních účtů a rozšíření úzkého zaměření ukazatelů jako hrubý domácí produkt, zdůrazňujících a odrážejících rostoucí dominanci materiální stránky světa. Hnutí a směry zabývající se sociálními indikátory zaměřovaly svou pozornost od 60. let na studii kvality života, které na přelomu 60. a 70. let vyvrcholilo ve zřízení ministerstev životního prostředí (první bylo zřízeno v Japonsku v roce 1969) a mnohých nevládních organizací.

První mezník ve vnímání otázek životního prostředí, ale i v oblasti informací o životním prostředí tvoří konference ve Stockholmu 1972, která doporučila Organizaci spojených národů zřídit program pro životní prostředí (v současnosti UNEP – United Nations Environmental Program, sídlící v Nairobi). V 70. a 80. letech si myšlenku „zdravé společnosti“ vzaly za své mnohé mezinárodní instituce (např. WHO). V 80. letech byly tyto myšlenky rozvíjené zejména na poli ekologické ekonomie. Snaha o popis a/nebo matematickou charakteristiku trvale udržitelného rozvoje vyústila také v rozvoji indikátorů.

Celý tento vývoj vyvrcholil na Světové komisi pro životní prostředí a rozvoj v Brundlandově zprávě z roku 1987, která pokládá za důležité vrátit naši pozornost mnohým „externalitám“ vyloučeným po druhé světové válce. Implementace myšlenky (trvale) udržitelného rozvoje tak požaduje o mnoho více holistické přístupy v rozhodování, než tomu bylo v minulosti, vycházející z teorie systémů.

Za druhý mezník je možné označit konferenci v Rio de Janeiro v roce 1992, která znamenala především všeobecné přijetí myšlenky trvale udržitelného rozvoje. V Rio de Janeiro byla též přijata Agenda 21 – tisícistránkový dokument, se 40 kapitolami, v nichž se v podstatě trvale udržitelný rozvoj definuje. Kapitoly 8 a 40 Agendy 21 jsou oficiálním vyjádřením nutnosti vytvoření indikátorů jako adekvátních podkladů pro rozhodování na všech úrovních řízení od lokální až po mezinárodní. V kapitole 8 je zdůrazněna potřeba integrace socio-ekonomické a environmentální dimenze v indikátorech spolu s nutností široké veřejné účasti na tvorbě a vyhodnocování indikátorů. Kapitola 40 Agendy 21 konstatuje nedostatečnou vypovídací schopnost používaných indikátorů, jako je GNP nebo míra emisí, pro posouzení míry udržitelnosti rozvoje.

...

Rozvoj indikátorů je spojen s celou řadou těžkostí. Základním problémem je především vícedimenzita samotného předmětu řešení postihující jak ekologickou, tak sociální stránku rozvoje a jejich vzájemnou interakci.

Komplexnost a složitost systému, sestávajícího z cílů ekonomických, sociálních a environmentálních, není možné zachytit jediným indikátorem, který by všechny jeho vztahy a souvislosti obsahoval. Pro účely analýzy jsou proto sestavovány různorodé typy indikátorů pro popis parciálních fenoménů. Prostor pro použití jednotlivých indikátorů je však omezen postupem jejich kvantifikace a rozsahem, který určují jeho proměnné.

Otázka indikátorů není pouze problémem využití metodologie jejich sestavení. Zvolená metodologie je podmínkou nutnou, nikoliv postačující. Z hlediska jejich praktické využitelnosti je neméně důležitou záležitostí interpretace dosažených výsledků nebo analýza fenoménu, které jsou jednotlivým indikátorem, jeho proměnnými a ostatními relevantními charakteristikami indikovány.

Z tohoto důvodu je pro správné pochopení vazeb a souvislostí provázaných systémů, které mohou být nebo které se usilujeme indikovat, důležité nejen testování indikátorů, postavených na cílech a prioritách trvale udržitelného rozvoje jednotlivé země, ale také vybudování institucí, které by efektivně zajišťovaly „provaz“ indikátorů, a přeskolování pracovníků, kteří budou indikátory naplňovat, příp. interpretovat, dle vývoje znalostí a úrovně odhalení vazeb a charakteristik přirozených systémů („skrytosti fysis“).

Jedním z prvních pokusů úprav směrem k propočtu udržitelného ekonomického blahobytu je návrh Norhouse a Tobina z roku 1972, který odhaduje ekonomický blahobyt pro ekonomiku Spojených států pro období 1929–65. Ukazatel čistého ekonomického blahobytu snižuje HNP o ekonomická „zla“, přičítává hodnotu některých netržních aktivit a zahrnuje hodnotu volného času (více viz příloha 3). Většina úsilí je v současnosti orientována na tvorbu fyzických účtů přírodních zdrojů, stojících mimo standardní ekonomické účty. Problematika je rozpracována hlavními mezinárodními institucemi – OECD, Světovou bankou, OSN nebo na půdě Evropské komise. Paralelně se však stále více autorů věnuje problematice analýzy materiálových a energetických toků, úpravám národních účtů a návrhům komplexnějších indikátorů.

Úprava standardních ukazatelů o environmentální položky našla odezvu v revizi systému národních účtů. Systém integrovaného environmentálního a ekonomického účetnictví (System of Integrated Environmental and Economic Accounting – SEEA) poskytuje rámec, ve kterém jsou vykazována environmentální data ve fyzických a monetárních jednotkách prostřednictvím satelitních účtů. Tyto účty byly rozvíjeny ve spolupráci OSN a Světové banky (viz Lutz, 1993) a nejprve spočteny v případových studiích pro Mexiko a Papuu Novou Guineu. Pomocí SEEA byl vytvořen „environmentálně upravený čistý domácí produkt“, který zahrnoval vyčerpávání přírodních zdrojů a imputované environmentální náklady vypočtené na základě nákladů vyhnuti se nebo obnovovacích nákladů. V jistém smyslu

environmentálně upravený čistý domácí produkt dle SEEA představuje omezenou verzi ukazatele ISEW.

Jednotlivé přístupy, zabývající se úpravami HDP/HNP o environmentální položky, můžeme rozdělit dle toho, jak přistupují k samotnému ukazateli HDP. Ten může být považován za ukazatel blahobytu, krátkodobé nebo dlouhodobé ekonomické úspěšnosti. Úpravy jsou tak prováděné z hlediska blahobytu, udržitelnosti nebo znehodnocení kapitálů. Je potřebné však dodat, že tyto přístupy jsou navzájem propojeny.

Přístup blahobytu – úprava HDP o environmentální aspekty směrem k širšímu ukazateli blahobytu. Cílem tohoto přístupu je vyjasnit, zda přínosy blahobytu odražené v růstu HDP nejsou spojené s výdaji spojenými se ztrátami environmentálního blahobytu. Hodnoty například znehodnocení jsou v tomto přístupu oceněné prostřednictvím mezních hodnot, které odpovídají optimálnímu stavu. Dle tohoto přístupu může být takovými způsobem ohodnocen minulý vývoj a zvolená alternativa nemusí zaručovat, že životní prostředí nebude znehodnocováno, že takto zvolená alternativa nemusí zaručovat, že životní prostředí nebude znehodnocováno.

Alternativa rychlejšího ekonomického růstu s mírným znehodnocením životního prostředí může být více preferovaná než environmentálně přijatelnější alternativa spojená s pozdějším ekonomickým růstem. Další problémy nastanou, když HDP považujeme za ukazatel „celkového“ blahobytu, tedy jak současných, tak budoucích generací. Hodnoty blahobytu budoucích generací jsou dle ekonomické teorie blahobytu diskontovány určitou nezápornou mírou, čímž je částí budoucího blahobytu přisouzena menší důležitost. V principu maximalizace celkového blahobytu může vést k poškozování blahobytu budoucích generací, čímž není docíleno udržitelnosti. Z tohoto důvodu bývá navrhováno stanovit podmínky, které by zahrnovaly zájmy budoucích generací.

Dle návrhu by HDP měl být upraven o tyto environmentální položky: i) odečtení fyzického kapitálu, ii) odečtení některých defenzivních výdajů, iii) odečtení čistého snížení přírodních zdrojů (obnovitelných a neobnovitelných), iv) odečtení emisí znečištění, které přesahují absorpční schopnost životního prostředí, v) přičtení blahobytu plynoucího ze současného stavu životního prostředí. Takovými „ekologicky domácí produkt“ se skládá z položek: i) spotřeba přispívající blahobytu v současnosti, ii) stav životního prostředí (blahobytu v současnosti), iii) čisté investice fyzického kapitálu (budoucí blahobyt), iv) čisté čerpání přírodních zdrojů (negativně k budoucímu blahobytu), v) znehodnocení životního prostředí přecházející jeho absorpční schopnost (negativně k budoucímu blahobytu).

Přístup udržitelnosti – úprava HDP považovaného za ukazatel krátkodobé ekonomické úspěšnosti o environmentální aspekty směrem k udržitelnému důchodu (např. o vyčerpání zásoby přírodního kapitálu). HDP by měl být upraven směrem k udržitelnému národnímu důchodu, tedy hypotetickému maximu, které společnost může spotřebovat, pokud se rozvíjí udržitelně. Takto upravený ukazatel má omezení v jeho využití při výběru hospodářsko-politických alternativ. Například při výběru alternativ se stejnou hodnotou udržitelného důchodu,

ale s různou hodnotou ekonomického růstu a dopadu na životní prostředí (vyšší růst s vyšším environmentálním dopadem a vice versa; úprava HDP dle přístupu blahobytu toto omezení postrádá z důvodu marginálního oceňování). Podobně vyšší hodnota udržitelného důchodu nemusí znamenat větší udržitelný přístup určité země. Například země s nízkým důchodem může udržovat kapitálovou zásobu neporušenou (udržitelné chování) a země s relativně vysokým udržitelným důchodem může vyčerpávat její kapitál (a chová se tedy neudržitelně).

Jedním z návrhů propočtu udržitelného důchodu doporučuje vycházet z úprav HDP o tyto položky: i) znehodnocení fyzického kapitálu, ii) čisté vyčerpání přírodních zdrojů, iii) znehodnocení životního prostředí emisemi, iv) určité kategorie environmentálních defenzivních výdajů. Rozdílů oproti přístupu blahobytu spočívají v metodě ocenění: zaprvé znehodnocení kapitálu bývá vyjádřené v hypotetických nákladech dosažení udržitelnosti, ne v (mezních) hodnotách v podminekách optimality, zadruhé přístup udržitelnosti se zaměřuje na udržení zásoby kapitálu, ne na ztráty současné úrovně blahobytu způsobené znečištěním, zatřetí techniky oceňování životního prostředí se nemusí lišit (dle subjektivního hlediska) mezi státy a jedinci jako v přístupu blahobytu.

Přístup depreciace – úprava HDP považovaného za ukazatel ekonomické úspěšnosti o environmentální aspekty, které zahrnují úpravy důchodu o znehodnocení fyzického, člověkem vytvořeného a přírodního kapitálu. Takto upravený ukazatel je lepším kritériem pro ohodnocení minulosti a budoucnosti. Problémem je však výběr metody, kterou bude znehodnocení přírodního kapitálu kvantifikováno.

Přehled různých ukazatelů je uveden v tabulce:

Living Planet Index (LPI) byl sestaven pro měření vývoje zdraví přírodních ekosystémů.

Představuje relativní průměrnou změnu v populaci tří nezávislých ekosystémů – les, sladká voda a moře, za danou časovou lhůtu oproti roku 1970, ve kterém má ukazatel pro každou položku hodnotu 100. Každé položce je přiřazena stejná váha.

Studie uvedené níže se zabývá mimo jiné měřením vlivu, nebo-li tlaku, lidské spotřeby na přirozené ekosystémy prostřednictvím spotřeby přírodních zdrojů a znečištění životního prostředí. Jednotlivé položky představují spotřebu obilnin a masa (ekvivalent kg obiln), mořských ryb (kg), dřeva a papíru (ekvivalent kg dřevní hmoty), sladké vody (m³), emise CO₂ (v t jako odhad spotřeby fosilních paliv) a ce-mentu (kg) (ekvivalent spotřeby půdy).

Agregovaný tlak spotřeby vychází z podílu průměru v dané zemi a v celém světě pro každou položku vyjádřených na osobu. Těchto 6 položek je dále zprůměrováno do ukazatele tlaku spotřeby na osobu pro danou zemi. Celkový tlak ze spotřeby tak představuje součin tlaku ze spotřeby na osobu a počtu obyvatel dané země.

Human Development Index (HDI) se zaměřuje na současně spotřebitelské vzorce a jejich vliv na lidský rozvoj, popisuje jejich trendy, rozložení ve světě, rozdílů a nerovnosti za posledních 30 let. Lidský rozvoj je nezávisle a odděleně kvantifikován pro rozvojové, rozvíjející se a průmyslové země a pro všech 174 zemí ve výběru studie několika indexy. I když metodika výpočtu a výběr oblastí se stále zpřesňuje, mezi indikátory patří HDP per capita vyjádřený paritou kupní síly, délka života a míra gramotnosti, pro hospodářsky vyspělé země HDI obsahuje například profil lidské tísně, který uvádí mimo jiné míru inflace, nezaměstnanost podle skupin obyvatelstva a úrazy v dopravě. HDI pro každou zemi srovnává jeho pozici na škále (0,1) pro tyto tři indikátory, přičemž krajní body představují stanovenou minimální a maximální úroveň. Po přiřazení stejné váhy tímto 3 indikátorům, měřených v rozdílných jednotkách, HDI vyjadřuje jejich průměrná hodnota.

Země, které mají vyšší HDI než HDP jsou „lidsky rozvinutější“, než by odpovídalo jejich bohatství. Dle zprávy UNDP z roku 1998 mezi země s výrazně vyšším HDI patří např. Španělsko, Finsko, Řecko, ale i Kostarika, Kuba, Sri Lanka, Čína, Vietnam a Barma, mezi bohaté „nerozvinuté“ např. Hongkong, Singapur, Saudská Arábie, Oman, Gabun, ale i Švýcarsko (Ekinset al, 1992). Česká republika se umístila mezi 174 státy na 39. místě.

Zpráva o lidském rozvoji (UNDP, 1998) používá další obdobné indikátory pro měření rozdělování pokroku (HPI – Human Poverty Index), chudobu v rozvojových zemích (HPI-1), chudobu v průmyslových zemích (HPI-2), nerovnosti mezi muži a ženami (GDI – Gender-16 related development index) a možnosti žen uplatnit se ve světě ekonomiky nebo politiky (GEM – Gender Empowerment Measure).

The Wellbeing of Nations – Posouzení blaha národů a trvalé udržitelnosti. Studie vychází ze dvou hlavních kategorií. Index blaha ekosystému („ecosystem wellbeing“) je sestaven s vážených indexů popisujících kategorie půda, voda, ovzduší, biodiverzita a užití přírodních zdrojů. Index lidského (společenského) blaha („human wellbeing“) podobně váží indexy, které je možné rozdělit na 5 podskupin – zdraví a obyvatelstvo, blahobyt, znalosti, svoboda a řád, rovnost. Jednotlivé velice ne-sourodé indexy jsou pro každou subkategorii vážené vlastním váhovým faktorem. Celkem 33 indikátorů popisuje významné trendy vývoje blaha a udržitelnosti dané země. „Barometr udržitelnosti“ představují různé indexy, které jsou seřazené od nejlepších až po nejhorší. Barometr je tak jednoduchý, srozumitelný a interpretovatelný i laikům. Posouzení míry změny a samotného výběru indexů je však subjektivní a často kontroverzní. Barometr je propočten pro 170 zemí, ve většině zemí je však jeho kvantifikace spojena s nedostatkem spolehlivých dat a delších časových řad.

Ekologická stopa – Základní metodou je kvantifikace vztahu (vazby) spotřeba – zátěž životního prostředí prostřednictvím ekologické kapacity území. Koncept vychází z převedení toků energií a emisí v ekonomice na velikost plochy území přírody, která by byla potřebná k podpoře těchto toků. Podpora toků vychází z přemisy vyčísitelnosti ekologické kapacity každé plochy země, která poskytuje přírodní zdroje a služby (klasické užité hodnoty, schopnost pohlcovat emise v ovzduší nebo absorbovat odpad). Ekologická stopa určité populace je tak odhadnuta jako velikost povrchu země (půdy a vodních zdrojů), které by byly potřebné, aby mohla být daná produkce v daném čase vytvořena a mohly být asimilovány všechny odpady, pocházející z výroby nebo spotřeby spotřebitelského zboží během celého životního cyklu výrobku. Výsledkem je „stopa“ v km², kterou zanechávají obyvatelé daného prostoru – ekonomiky svou spotřebou. Postup výpočtu znehodnocení statků a služeb životního prostředí má společné rysy s oceňováním negativních environmentálních externalit expertní metodou nákladů na zamezení nebo výhnutí se znehodnocení, přičemž „náklad“ není vyjádřen monetárně, ale stínově v ploše území určité kvality, která by byla nutná, aby bylo s negativním vlivem „naloženo“ (např. emise asimilovány). Metoda poskytuje relativně jasné závěry s jasným postupem propočtů. Předmětem diskuse a kritiky jsou však samotné konverzní faktory, přes které jsou jak jednotlivé vlivy propočtené na ekologickou stopu, tak zvolení kapacity území jako konečného cíle analýz.

ISEW/GPI – Je jedním z ukazatelů ekonomického blahobytu, který zahrnuje monetárně oceněné, environmentální a ekonomické položky z hlediska trvale udržitelnosti. Upravuje standardně měřený důchod o vliv nerovnosti v rozdělování příjmů, práci v domácnosti, poškození přírodního kapitálu a sociální a environmentální „obranné“ výdaje.

Index of Environmental Friendliness (IEF) – Metodologie sestává ze dvou fází agregace.

Nejprve se analyzují jednotlivé environmentální tlaky, které přispívají jednotlivým environmentálním problémům. Ve druhé fázi jsou tyto jednotlivé problémové oblasti normalizovány do IEF kompatibilních se systémem NAMEA. Vážení environmentálních problémů je provedeno na základě společenských preferencí hlavních stakeholderů. Index tak vychází z předpokladu, že environmentální nepřátelskost ekonomických aktivit může být posouzena s ohledem na klíčové environmentální problémy. Volba souboru problémů je předmětem konsensu, přičemž z metodologického hlediska je proveditelné, z důvodu vylepšení modelu, tento soubor rozšířit o další environmentální problémy. Váhové koeficienty použité při ohodnocování však

přímo závisí jak na volbě zvolené metody oceňování a souboru environmentálních problémů, tak na volbě zainteresovaných skupin. Jeho použití je výrazně omezeno nedostatkem dat jak v rozvojových, tak hospodářsky vyspělých zemích.

Čistý národní produkt – Japonsko.

Od roku 1973 japonská vláda používá ke korekci národního důchodu index čistého národního produktu (NNP), který zahrnuje vedle různých faktorů i environmentální. Pro každou problémovou oblast (znečištění ovzduší a vody, odpady) určuje standardy kvality. Pro rozsah emisí, které převyšují standard, jsou odhadované náklady na jejich snížení na úroveň standardu. Tyto náklady jsou odečítané z národního důchodu. „Upravený“ NNP vykazoval růst mezi roky 1955–1985, oproti růstu HNP 8,3 %, jen 5,8 %.

V uvedeném metodě korekci spočívá několik problémů. Zprv je to samotné stanovení standardu, které závisí na politickém rozhodnutí. Zadruhé jsou ignorovány vlivy reziduálního znečištění (a to hlavně ve spojitosti s problémy nejistoty a synergického efektu). Taktéž jsou ignorovány celkové vlivy obranných výdajů, které se nejen velmi těžko zařazují do kategorií standardů, ale mohou i způsobit dvojitě započtení výdajů na zlepšení kvality životního prostředí do účtů.

Účtování přírodních zdrojů – Indonésie.

Korekce národního důchodu jsou založené na měření kapitálové zásoby krajiny – člověkem vytvořené, ale i přírodního kapitálu. Idea je následující. Jestliže bude výnos z vytěžení celého lesa investován např. do cementárny, konvenční národní důchod se zvýší o tyto investice. Přesun investic z přírodních aktiv (lesa) do aktiv jiných (továrna) však sníží míru obnovitelnosti zdroje, v konečném důsledku zásobu přírodního kapitálu.

Čistý přínos přírodního kapitálu je možné vyjádřit třemi způsoby. Buď jako rozdíl hodnoty zásoby na konci období a hodnoty zásoby na začátku období, anebo jako hodnotu (průměrná cena za období) absolutního množství, o které byla snížena zásoba, anebo jako hodnotu čistého přírůstu (úbytku) zdroje. Použití prvního přístupu by však mohlo způsobit velké fluktuační do ukazatele čistého národního produktu při kolísání cen, přístup druhý nemusí odrazet pozitivní efekty růstu přírodního kapitálu. Z toho důvodu metoda tzv. „čisté ceny“ nejlépe zrcadlí vztahy zásoby přírodního kapitálu a úrovně upraveného národního důchodu.

Ze studie „Alternativy k ukazateli HDP – zhodnocení předpokladů a využití indikátorů trvale udržitelného ekonomického blahobytu (ISEW) pro Českou republiku“ autorů Milan Ščasný, Ondřej Kopecký a Eva Cudlínová. Dostupná na /www.czp.cuni.cz.

Měření blahobytu pomocí růstu hrubého domácího produktu se podle francouzského prezidenta Nicolase Sarkozyho přežilo. Svět by měl proto hodnotit kondici jednotlivých zemí s pomocí alternativního „ukazatele štěstí“. Ten by vedle růstu hrubého domácího produktu bral v úvahu také kvalitu životního prostředí, veřejných služeb, péči o děti a domácnost, zatímco například produkce finančního sektoru by ztratila část své dosavadní váhy.

Sarkozy zdůraznil, že svět se příliš zaměřil na HDP a uvízl v „kultu čísel a trhu“, „Je zřejmé, že tento růst více ničí, než vytváří, a dává všanc budoucnost planety“, dodal s tím, že francouzský statistický úřad INSEE proto začne do svých přehledů nově ukazatele již zahrnovat.

Sarkozy sestavil komisi ekonomů vedenou protitržně zaměřeným nositelem Nobelovy ceny Josephem Stiglitzem, aby vypracovala návrhy na nové metody měření hospodářské produkce. Její návrhy prezentoval nyní, krátce před zahájením summitu skupiny G20 v Pittsburghu koncem září a u příležitosti prvního výročí pádu americké banky Lehman Brothers, který odstartoval globální finanční krizi. „Križe ukázala, že měření hospodářského růstu v USA bylo špatné. Vykázaná užítkovost ani investice neodpovídaly skutečnosti. Vše bylo chybné, ale nikdo přitom údajně nezkrusoval,“ řekl nedávno sám Stiglitz.

Z článku „Sarkozy chce měřit ekonomiku indexem štěstí“, uveřejněného 16. 9. 2009 na www.novinky.cz.

Růst „hrubého národního štěstí“ (na rozdíl od hrubého domácího produktu) je oficiálním cílem bhútánského krále a vlády. V kombinaci s celkem neporušenou himalájskou krajinou a buddhistickou kulturou přispívá rétorika bhútánského krále k dojmu, že Bhútán je rájem na zemi. Jedná se o více než pouhou rétoriku?

Hrubé národní štěstí poprvé definoval bhútánský král Jigme Singye Wangchuck v roce 1972 jako cíl bhútánského rozvoje a oblast národního zájmu. Do centra postavil tibetský buddhismus (vadžrajána) a související bhútánské tradiční kulturní hodnoty spolu s udržitelností hospodářského růstu a ochranou životního prostředí. Snad nejdůležitějším aspektem celého bhútánského programu rozvoje bylo od počátku posílení bhútánské národní identity. Vtěsnán mezi Indii a Čínou, Bhútán se podle krále Wangchucka potřeboval zviditelnit a odlišit, aby si udržel svou autonomii. Strategicky, nevhledě na blízkou kulturní příbuznost s Tibetem v Číně, Bhútán vsadil na Indii. S Indii vede téměř veškerý svůj zahraniční obchod. Do Indie Bhútán prodává elektrickou energii z nově vybudovaných vodních elektráren. A na svém domácím trhu Bhútán nabízí místo levného čínského dovozu téměř výlučně – o něco méně konkurenceschopný – dovoz z Indie. Indická armáda na pozvání bhútánského krále umístila v Bhútánu tisíce vojáků.

Dalším pilířem strategického rozvoje Bhútánu se stal velmi výběrový cestovní ruch. Bhútánská vláda upravuje cenovou regulaci cestovního ruchu tak, aby Bhútán navštěvovali pouze „kvalitní turisté“ a Bhútán měl z turismu pouze prospěch. Jako výstrahu proti neregulovanému cestovnímu ruchu bhútánský úředník udávající problémy Nepálu a Thajska. Do

Bhútánu se dnes dostane téměř výlučně jen ten, kdo je připraven platit bhútánským cestovním kancelářím 200 dolarů denně a monopolním bhútánským aerolinkám 700 dolarů za let z nedalekého Bangkoku nebo Delhi. Sazba za den se má podle současných politických debat od příštího roku zvýšit na 250 dolarů. Bhútánská vláda a cestovní kanceláře mají zvláště velký zájem o hosty, kteří jsou schopni zaplatit 500–1500 dolarů za den v desítkách nových luxusních rezortech otevřených v posledních dvou letech. O hostech pěti nejdražších rezortů Aman (v ceně 1000 až 1500 dolarů za den) hovoří bhútánský průvodci a místní úředníci s pýchou. Ani ti však nesmí po Bhútánu cestovat bez povolení s přesně udanou trasou a bez doprovodu oficiálního bhútánského průvodce.

Hrubé národní štěstí se sice těžko měří, ale jako program rozvoje zatím Bhútánu hospodářsky prospívá. Tradičně měřený hrubý domácí produkt se během posledních 10 let zvyšoval v průměru o 10 procent ročně – tažen právě vývozem elektrické energie a cestovního ruchu. Prodej elektrické energie do Indie generuje přes třetinu bhútánského HDP, cestovní ruch tvoří čtvrtinu. V přepočtu na osobu se celkový bhútánský národní příjem za posledních 10 let ztrojnásobil.

V souladu s programem hrubého národního štěstí Bhútán využívá rostoucích finančních zdrojů směrem k posílení svých tradičních hodnot a identity. Výsledkem státních investic (a částečně také soukromé pomoci ze zahraničí) jsou desítky nákladné opravených starých buddhistických chrámů a klášterů a další desítky skvostně zdobených nových. Počet nově vybudovaných chrámů a klášterů v některých lokalitách převyšuje počet škol a nemocnic. To však mnohé Bhútánce nepřekvapuje. Ještě před 40 lety v Bhútánu nebyly školy a nemocnice žádné.

Každý 25. muž a každá 50. žena žijí trvale v buddhistických klášterech. Povinné odvádění stanoveného počtu dětí do klášterů bylo podobně jako otroctví v polovině 20. století oficiálně zrušeno. Tiak posílat děti ve věku od šesti let na celý život do kláštera však zvláště na venkově zůstává. Místní média zdůrazňují, že zajistit dostatečný počet buddhistických mnichů a jeptišek je součástí bhútánské identity a v bhútánském národním zájmu. Mediální ohlas naznačuje, že se turistům a zahraničním pozorovatelům důraz na tradiční hodnoty v Bhútánu líbí.

Na národní úrovni se bhútánský program rozvoje všeobecně pokládá za úspěšný a všeobecně prospěšný. Jak se ale jeví z pohledu jednotlivých Bhútánců? Stovky Bhútánců v posledních letech velmi zbohatly. Tak jako jejich král (absolvent univerzity v Oxfordu) vystudovali na nejlepších univerzitách ve světě. Mají v rukou značnou část zemědělství, obchodu s Indií a cestovního ruchu (včetně výroby a výnosného prodeje tradičních bhútánských rukodělných výrobků). Desettisíce Bhútánců získaly dobrou zdravotní péči a dostatečné vzdělání na to, aby našly obživu i mimo svou vesnici a pole. Mluví dobře anglicky a na osobní úrovni ztělesňují úspěch bhútánského rozvoje.

Většina z 650tisícového bhútánského obyvatelstva ale stále žije v chudobě, polovina je negramotná, polovina také nemá přístup k elektrické ani pitné vodě. Pokud chodí děti na

venkově do školy, mají to v průměru hodinu pěšky. Do nejbližší nemocnice je to z bhútánských vesnic v průměru ještě dále. Většina dětí se tedy na venkově stále rodí doma, šest ze sta se nedožije prvního narození. V různých vesnicích jsem navštívila ženy po porodu doma. Seděly s dítětem (a s jinými dětmi na hřídání) na zemi, v koutě nebo u neproskleného okna. Řekli mi, že jim při porodu pomáhala sousedka. Osobně se mi zdá, že by Bhútán v rámci svého programu národního štěstí mohl vyčlenit větší část nově nabytého bohatství ve prospěch základních životních potřeb svého vesměs chudého obyvatelstva na venkově na rozdíl do tolika drahých chrámů.

Tisíce Bhútánců – například menšíny dávného nepálského původu – jsou dodnes terčem diskriminace. Mnozí putují s rodinami v mobilních slumech za prací na výstavbě a opravě silnic za výdělek necelých dvou dolarů za celý den práce. Děti v těchto komunitách nemají možnost školní docházky ani lékařské péče. Dospělí pracují v podmínkách připomínajících otroctví počátku 20. století. Tyto minoritní komunity mi při návštěvě připadaly, jako by do bhútánského programu hrubého národního štěstí vůbec nepatřily.

Nezletilí mniši a jeptišky většinou přicházejí do klášterů z donucení. Bhútánská média každý týden přinášejí zprávy o tom, že jich několik bylo chyceno při útěku z kláštera. Pokud mají štěstí, vysvětlí situaci rodičům, kteří je mohou od kláštera vykoupit za 120 dolarů. Po návratu do rodné vesnice jim však sousedé pohrdají. Utečenců z kláštera si nikdo neváží. Pokud ale štěstí nemají, zemřou při útěku v džungli (místní noviny informují o takových případech téměř každý týden). Vrátili se do kláštera, budou zbičováni. Tresty bičováním jsou v klášterech běžné za mnohem menší přestupky. V klášterech, které jsem v Bhútánu navštívila, mi mniši nebo jeptišky na otázku tiše prozradili, že útěky, návraty a bičování jsou běžné. Při návštěvě jednoho kláštera jsem přes pootevřené okno zahlédla, jak desetiletý mnich během společného hlasitého předčítání zbil šestiletého. Aby nebyl slyšet jeho pláč, začali okolní nezletilí mniši odříkávat svůj text hlasitěji. Násilí v klášterech nezapadalo do mého chápání bhútánského štěstí.

...
Základní soukromá práva a potřeby, podobně jako v jiných asijských zemích, jako by zůstávala nekompromisně podřízena národním zájmům. Snad se bhútánský král domnívá, podobně jako mnozí asijsí politici, že posílení svobod a práv jednotlivce oslabuje moc národa, že nacionalismus a národní identita prosazovaná na úkor práv jednotlivce je nutností pro národní úspěch v globalizovaném světě. ...Bhútán si jistě zaslouží v mnoha směrech obdiv. Ne však slepý obdiv, jaký často získává. Rájem na zemi určité není ani pro turisty, ani pro většinu svých obyvatel.

**Z článku „Bhútánský ráj zblízka: Velmi hrubé národní štěstí“ Hany Brix z 13. 8. 2010.
Dostupný na aktualne.cz.**

2.2 Metoda vázaného reálného HDP

Metoda vázaného reálného HDP se snaží řešit problémy, které vznikají tehdy, pokud statkům vyprodukovaným v běžném období přiřadíme ceny základního období – tyto ceny základního období nemusí odrážet změnu v kvalitě statků apod. Podstatu metody si vysvětlíme¹³ na zjednodušeném příkladu 2.9-1.

PŘÍKLAD 2.2-1:

Předpokládáme, že daná ekonomika produkuje následující množství statků za dané ceny (v PJ):

	Rok 1		Rok 2		Rok 3	
	Q ₁	P ₁	Q ₂	P ₂	Q ₃	P ₃
Chleba	1 000	20	1 500	25	2 000	30
Rohlík	10 000	2	20 000	3	30 000	4

Nejprve si vypočteme HDP v jednotlivých letech v běžných cenách:

V prvním roce je HDP v běžných cenách (nominální HDP¹⁴):

$$HDP_{nom,1} = 1\,000 * 20 + 10\,000 * 2 = 40\,000 \text{ PJ}$$

V druhém roce v běžných cenách:

$$HDP_{nom,2} = 1\,500 * 25 + 20\,000 * 3 = 97\,500 \text{ PJ}$$

Dále si vyjádříme HDP roku 2 v cenách roku 1:

$$HDP_{2,P1} = 1\,500 * 20 + 20\,000 * 2 = 70\,000 \text{ PJ}$$

Obdobně si vyjádříme HDP roku 1 v cenách roku 2:

$$HDP_{1,P2} = 1\,000 * 25 + 10\,000 * 3 = 55\,000 \text{ PJ}$$

Následně spočítáme:

- procentní změnu HDP roku 2 oproti HDP roku 1, pokud je produkce (HDP) roku 2 vyjádřena v cenách roku 1: $(70\,000 - 40\,000) / 40\,000 = 0,75$ (tj. 75 %)
- procentní změnu HDP roku 1 oproti roku 2, pokud je produkce (HDP) roku 1 vyjádřena v cenách roku 2: $(97\,500 - 55\,000) / 55\,000 = 0,7727$ (tj. 77,27 %).
- průměrnou procentní změnu: tu dostaneme jako součet výše vypočtených procentních změn děleno dvěma, tedy: $(0,75 + 0,7727) / 2 = 0,76,135$

¹³ Další detaily lze najít např. Parkin (2010) nebo u Hubbard a P'Brien (2010).

¹⁴ Nominální HDP prvního roku je vlastně HDP prvního roku vyjádřený v cenách prvního roku. Tento HDP můžeme označit výrazem $Y_{1,P1}$. Obdobně nominální HDP druhého roku lze označit symbolem $Y_{2,P2}$ atd.

Tuto průměrnou procentní změnu mezi roky 1 a 2 si vyjádříme v růstovém tvaru (tedy $0,76,135 + 1$). Takto získaný výraz¹⁵ si označíme $AAPC_{2,1}$. V našem případě má tento výraz hodnotu 1,76135. Tímto výrazem vynásobíme produkci výchozího (základního) období (roku 1) vyjádřenou v cenách tohoto základního období a dostaneme produkci (HDP) následujícího období (roku 2) v reálné vázaných cenách. Konkrétně v našem příkladu vynásobíme produkci roku 1 v cenách roku 1 (tedy hodnotu 40 000 PJ) výrazem 1,76135, a dostaneme HDP roku 2 v reálné vázaných cenách roku 1 ($Y_{2,RCPI} = 70\,454$ PJ).

To ale není vše. Průměrnou procentní změnu lze vypočítat i pro další roky (období), tedy pro roky 2 a 3. Už známe nominální HDP druhého roku: $HDP_{nom,2} = 97\,500$ PJ.

Stejně jako nominální HDP druhého roku si spočítáme nominální HDP třetího roku:

$$HDP_{nom,3} = 2\,000 * 30 + 30\,000 * 4 = 180\,000 \text{ PJ}$$

Dále si HDP třetího roku vyjádříme v cenách druhého roku:

$$HDP_{3,P2} = 2\,000 * 25 + 30\,000 * 3 = 140\,000 \text{ PJ}$$

Rovněž si HDP druhého roku vyjádříme v cenách třetího roku:

$$HDP_{2,P3} = 1\,500 * 30 + 20\,000 * 4 = 125\,000 \text{ PJ}$$

Průměrnou procentní změnu mezi roky 2 a 3 spočítáme tak, že:

- nejprve spočítáme, o kolik se změnil HDP roku 3, pokud jej vyjádříme v cenách roku 2, oproti HDP roku 2, jenž je vyjádřen v cenách roku 2: $(140\,000 - 97\,500) / 97\,500 = 0,4359$ (tj. 43,59 %)

- dále si spočítáme, o kolik se změnil HDP roku 2 vyjádřený v cenách roku 3 oproti HDP roku 3 vyjádřenému v cenách roku 3: $(180\,000 - 125\,000) / 125\,000 = 0,44$ (tj. 44 %)
- Nyní již lze vyjádřit vlastní průměrnou procentní změnu mezi roky 2 a 3: $(0,4359 + 0,44) / 2 = 0,43,795$ %. V růstovém tvaru má tato průměrná procentní změna ($AAPC_{3,2}$) tvar 1,43795.

Zatím známe nominální HDP základního období, čili HDP roku 1 v cenách roku 1 ($Y_{1,P1} = 40\,000$ PJ) a HDP roku 2 v reálné vázaných cenách základních cenách roku 1 ($Y_{2,RCPI} = 70\,454$ PJ).

Tento HDP roku 2 v reálné vázaných cenách roku 1 můžeme vynásobit průměrnou procentní změnou mezi roky 2 a 3 a dostaneme HDP roku 3 v reálné vázaných cenách roku 1. V našem příkladu tento HDP roku 3 v reálné vázaných cenách roku 1 činí:

$$Y_{3,RCPI} = 70\,454 * 1,43795 = 101\,309,3293 \text{ PJ}$$

Způsobem uvedeným v příkladu 2.9-1 by šlo pokračovat i pro další roky. HDP každého příslušného roku (běžného období) v reálné vázaných cenách základního roku (roku 1) je právě cenami svázán s tímto základním rokem – proto užíváme na první pohled poněkud těžkopádný výraz reálné vázané ceny. Použitím výše uvedeného postupu odpadá rozhodování, který rok má být použit jako základní období

¹⁵ $AAPC_{2,1}$ = adjusted average percentage change (upravená průměrná procentní změna), indexy 2 a 1 značí, že se jedná o procentní změnu mezi roky 1 a 2.

- ačkoliv uvádíme, že základním obdobím je rok 1, v důsledku toho, že procentní změnu počítáme v podobě průměrné procentní změny, není žádné období rozhodující. Jinak řečeno, jako základní rok lze zvolit kterýkoliv rok. Uvedeným postupem lze řešit i problém ocenění nových statiků, které dříve nebyly produkovány; prostě je oceníme cenami období, ve kterém se poprvé objevily (začaly produkovat) a potom cenami následujících období.

Obecně (v symbolech) lze postup uvedený v příkladu 2.9-1 vyjádřit následovně: Výpočet HDP v reálné vázaných cenách pro druhý rok:

- Spočítáme si HDP roku 1 vyjádřeného v cenách roku 2 (**Rovnice 2.2-1**):

$$Y_{1,P2} = Y_1 * P_2$$

- Dále si spočítáme HDP roku 2 vyjádřeného v cenách roku 1 (**Rovnice 2.2-2**):

$$Y_{2,P1} = Y_2 * P_1$$

kde: P_1 = cenová hladina roku 1, P_2 = cenová hladina roku 2, Y_1 = HDP roku 1, Y_2 = HDP roku 2. Obdobná logika těchto symbolů platí i dále (pro následující roky).

- Výraz $AAPC$ (upravená průměrná procentní změna) mezi roky 1 a 2 má tvar (**Rovnice 2.2-3**):

$$AAPC_{2,1} = \left(\frac{\frac{Y_{2,P1} - Y_{1,P1}}{Y_{1,P1}} + \frac{Y_{2,P2} - Y_{1,P2}}{Y_{1,P2}}}{2} \right) + 1$$

kde $Y_{2,P1}$ = HDP roku 2 vyjádřený v cenách roku 1, $Y_{2,P2}$ = HDP roku 2 vyjádřený v cenách roku 2, atd. Obdobná logika těchto symbolů platí i pro následující roky.

- HDP druhého roku v reálné vázaných cenách prvního roku je roven výrazu (**Rovnice 2.2-4**):

$$Y_{2,RCPI} = Y_{1,P1} * AAPC_{2,1}$$

Výpočet HDP v reálné vázaných cenách pro třetí rok:

- Spočítáme si HDP roku 3 vyjádřeného v cenách roku 2 (**Rovnice 2.2-5**):

$$Y_{3,P2} = Y_3 * P_2$$

- Dále si spočítáme HDP roku 2 vyjádřeného v cenách roku 3 (**Rovnice 2.2-6**):

$$Y_{2,P3} = Y_2 * P_3$$

- Výraz $AAPC$ (upravená průměrná procentní změna) mezi roky 2 a 3 má tvar (**Rovnice 2.2-7**):

$$AAPC_{3,2} = \left(\frac{Y_{3,P2} - Y_{2,P2}}{Y_{2,P2}} + \frac{Y_{3,P3} - Y_{2,P3}}{Y_{2,P3}} \right) + 1$$

– HDP třetího roku v reálně vázaných cenách prvního roku je roven výrazu (Rovnice 2.2-8):

$$Y_{3,RCP1} = Y_{1,P1} * AAPC_{2,1} * AAPC_{3,2}$$

Zde uvedený postup se používá při výpočtu reálného HDP v americké ekonomice. Statistické úřady zemí EU zatím tento postup při výpočtu HDP nepoužívají a přiřazují jednotlivým statkům (přidaným hodnotám, jednotlivým složkám výdajů a důchodů) přímo ceny základního období. Lze však předpokládat, že časem se tento postup začne používat i v zemích Evropské unie.

2.3 Prohibice v USA

Do HDP se nezapočítává šedá a černá ekonomika. Připomeňme, že černá ekonomika zahrnuje aktivity, které jsou nelegální. Platí přitom, že definice, co je legální a nelegální se v čase může měnit – jako příklad lze zmínit produkci alkoholu, která byla v USA mezi léty 1920 až 1933 nelegální. Zákaz produkce však měl významné celospolečenské důsledky – podívejme se na text v rámečku.

Už před 1. světovou válkou se vytvořily v Americe nátlakové skupiny (např. Svaz křesťanských žen), které požadovaly zákaz pít a distribuce alkoholu, přičemž tvrdily, že alkohol je droga, která ničí rodinný život a vede ke zločinnosti. V roce 1919 byl tzv. Volsteadův zákon o zákazu alkoholu v USA skutečně schválen. Účinek to však mělo přesně opačný: místo snížení zločinnosti a abstinence se začalo pít ještě víc a zločinnost narůstala nevidaným tempem. Vznikly gangy zabývající se pašováním alkoholu do USA. Na samotnou zločineckou špiču se prodral dnes už téměř legendární gangster jménem Al Capone sídlící v Chicagu. Toto město se stalo známým centrem veškerého zločinu, a to od pašování přes vyloupení bank až po vraždy na objednávku, jako byl např. masakr na den svatého Valentýna, kdy vrazi gangu Al Caponeho převlečení za policisty odstranili konkurenční gang. Volsteadův zákon také způsobil, že lidé pilii prakticky všechno, o čem se domnívali, že obsahuje alkohol. Následkem toho pak byl nespočet otrav alkoholem. Situace se zklidnila až v roce 1931, kdy byl Al Capone zatčen za neplacení daní, odsouzen a dopraven do Alcatrazu (známého ostrovního vězení). Úplný konec prohibice nastal roku 1933 v situaci, kdy v USA bylo 3x více tajných barů než v roce 1919.

Z článku „Prohibice v meziválečném USA“: Dostupný na <http://gangsterka.blog.cz>.

Obecně platí, že vydáním zákazu držení, prodeje a nákupu nějakého statku a vy-nucováním tohoto zákazu (což není samozřejmě bez nákladů pro daňové poplatníky) nedochází k zániku trhu s tímto statkem. Statek jako třeba drogy se nadále vyrábí (pří-padne pěstuje) a směňuje na trhu. Rozdíl je v tom, že nyní jsou tyto činnosti nelegální a provozují se na černém trhu. Z hlediska případných nabízejících dochází k nárůstu nákladů na výrobu (pěstování) a prodej drog. Nabízející zaprvé nemohou využít úspor z většího rozsahu výroby, výroba se přesunuje do menších a utajených prostor. Díky tomu se sníží produkce daného statku a ten bude tudíž dražší (podobně doprava se bude odehrávat v menších baleníích atd.). Zadruhé se jedná o nelegální činnost, která je v případě odhalení trestána uvězněním a ztrátou majetku. Přestože ceny jsou určeny jen poptávkou a nabídkou na trhu, samotnou nabídku ovlivňují i náklady. Do ceny drog se tak promítnou nejen vyšší náklady spojené s výrobou, ale i tzv. riziková přé-mie za případnou ztrátu majetku či uvěznění (tj. postih). Navíc už z podstaty toho, že daná výroba a směna drog je nelegální, se budou těmito činnostem věnovat jen určití lidé. Lidé, u kterých výnosy z těchto činností budou převažovat nad všemi náklady, tj. i nad náklady plynoucí z možného postihu. Ostatní lidé se těmito činnostem nebudou věnovat, mnoho lidí už jen proto, že se jedná o zakázanou činnost (např. z důvodu vlivu výchovy). To je pro zbylé nabízející na trhu zvlášť výhodné. Jak si všiml americký ekonom M. N. Rothbard¹⁶ ve své knize Ekonomie státních zásahů (Liberální institut, Praha, 2001)¹⁷. „Prohibice může fungovat paradoxně jako jistý druh garance mono-polního privilegia pro černé obchodníky, protože se v jejich případě bude pravděpo-dobně jednat o velmi odlišné typy podnikatelů ve srovnání s těmi, kteří by měli úspěch na legálním trhu. Na černém trhu je totiž odměňováno umění obejít zákon nebo umě-ní uplatit státního úředníka.“ Je také nutné dodat, že tito černí podnikatelé se budou snažit případnému postihu vyhnout. Ceněné proto bude utajení a zvlášť mlčenlivost, proto lze předpokládat vyšší počet zločinů, jako je vydrápaní, zastrasování a vraždy, než by bylo za neexistence prohibice. (Otázka, zda mrtvých bude více než počet lidí pro-hibici zachráněných před předávkováním, je také relevantní, ovšem získat potřebné empirické údaje je téměř nemožné). Zatímco nižší produkce drog nemusí nutně vést k vyšším příjmům nabízejících (vyšší zisk na jednotku se násobí menším počtem jed-notek produkce), omezení konkurence a existence rizikové premie již příjmy zvedne. Vyšší příjmy pak mohou producenti a obchodníci s drogami použít na nákup řady statků. Mezi jinými i na nákup zbraní (včetně třeba obrněných vozů, vrtulníků, raket atd.) a najímání ozbrojenců pro upevnění svého postavení. Případně mohou peníze použít na korumpování představitelů státu (politiků, policistů, soudců, úředníků).

¹⁶ Murray Rothbard (1926–1995), americký ekonom, založil proud tržního anarchismu. Kladi důraz na spontánní a odsuzoval centrální plánování.

¹⁷ Viz Rothbard (2001).